

DEREK RYAN • Hayvan Kuramı

DEREK RYAN Birleşik Krallık Kent Üniversitesi'nin Modernist Edebiyat Bölümünde öğretim görevlisidir. Eserleri arasında *Virginia Woolf and the Materiality of Theory: Sex, Animal, Life* (Virginia Woolf ve Maddesellik Teorisi: Seks, Hayvan, Hayat) (Edinburgh University Press, 2015) ve editörlüğünü yaptığı *Contradictory Woolf* (Muhafif/Çelişkili Woolf) (Stella Bolaki ile birlikte, Clemson University Press, 2012), *Modern Ethics and Posthumanism* (Modern Etik ve Posthümanizm) (Mark West'le birlikte, Duke University Press, 2015) ile *The Handbook to the Bloomsbury Group* (Bloomsbury Grubu İçin El Kitabı) (Stephen Ross ile birlikte, Bloomsbury Publishing PLC, 2018) bulunur.

Animal Theory. A Critical Introduction

© 2015 Derek Ryan

Bu kitabın yayın hakları Edinburgh University Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 2757 • Politika Dizisi 190

ISBN-13: 978-975-05-2667-1

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Evrem Türköz

DIZIN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DEREK RYAN

Hayvan Kuramı

Eleştirel Bir Giriş

Animal Theory
A Critical Introduction

ÇEVİREN *Ayten Alkan*

Για την Στέλλα

İçindekiler

TEŞEKKÜR	9
Giriş	11
Kafesin dışında düşünmek	11
Bir antroposantrizm tarihi mi? Antikite ve Aydınlanma	17
Hayvan çalışmaları ve hayvan kuramı	28
Bölgümlere genel bakış	33
<i>Temel metinler ve İlave okuma</i>	38
BİRİNCİ BÖLÜM	
İnsanlar Olarak Hayvanlar	41
Psikanalitik hayvanlar	41
Antropomorfizim: Açmazlar ve potansiyel	61
Antropomorfizim “gibi” yazmak: “Lizzie'nin Kaplanı”	69
<i>Temel metinler ve İlave okuma</i>	78
İKİNCİ BÖLÜM	
Hayvan Ontolojisi	81
Hayvanlar olarak insanlar	81
Hayvan olmak	93
İnsan sonrası hayvanlar	107
Rahatsız edici benzerlikler: <i>Hayvanların hayatları</i>	119
<i>Temel metinler ve İlave okuma</i>	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hayvan Hayatı	131
Gündelik hayvanlar	131
Fenomenolojik dünyalar	153
Koku alma duyusuyla ilgili bir sanat neden olmasın? <i>Timbuktu</i>	169
<i>Temel metinler ve ilave okuma</i>	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hayvan Etiği	181
Hayvan kullanımı ve istismarı	181
Hayvan haklarının ötesi	196
Hayvanları yemek	205
Et hikâyeleri: Hayvanları yemek	220
<i>Temel metinler ve ilave okuma</i>	229
<i>DIZIN</i>	233

TEŞEKKÜR

Öncelikle Edinburgh University Press'ten Jackie Jones'a, hayvan kuramına eleştirel bir giriş yazma fikrini önermiş olduğu için teşekkür etmek isterim. Bu konuda bana güvendiği ve proje ilerledikçe de beni yüreklendirdiği için ona ziyadesiyle şükran doluyum. Jackie'nin yayınevindeki meslektaşlarına ve iki anonim hakemime de müteşekkirim.

Bu kitap, geride kalan son birkaç yıl boyunca çok sayıda arkadaşım, meslektaşım ve hayvan çalışmaları alanındaki bilim insanlarıyla yaptığımız sohbetlerle zenginleşti. Bilhassa Ariane Mildenberg, John Miller, Kaori Nagai, Jane Spencer, Vicki Tromanhauser ve Sarah Wood'a, tamamlanmaya yakınken taslak metnimin bölümleri ya da kısımlarını okumaya, üzerinde yorumda bulunmaya cömertçe zaman ayırdıkları için minnettarım. Görüşlerini paylaştıkları için Judith Allen, Claire Davidson, Jeanne Dubino, Jane Goldman, Matt Hayler, Donna Landry, Michael Lawrence, Laci Mattison, Laura McMahon, Caroline Pollentier, Maria Ridda, Kath Swarbrick, Lynn Turner ve Ben Worthy'ye de teşekkür etmek isterim. Son yıllarda katıldığım ve bana güç veren, etkileyici bir dizi hayvan çalışmaları konferansının düzenleyicileri ile katılımcılarına da minnettarım. Bunlar arasında bilhassa “Queer/Hayvan” (King's College

Londra, 2012), “Kozmopolitan Hayvanlar” (Kent Üniversitesi, 2012) ve “Hayvanları Okumak”ı (Sheffield Üniversitesi, 2014) saymak isterim. University of Kent’in “Hayvanları Yemek” başlıklı Öğrenci Forumu’nun katılımcılarına, yanı sıra Kent’in Paris kampüsünde düzenlediğim “Devrimci Hayvanlar” Yaz Okulu oturumuma katılanlara da çok teşekkürler: Bu kitabın açılışına kısmen ilham oldular.

Son olarak, aralıksız sevgileri, destekleri ve çalışmama olan ilgileri dolayısıyla aileme özellikle müteşekkirim.

Giriş

Kafesin dışında düşünmek

Nénette, Théodora, Tamü ve Joey, Borneo orangutanları. Yaklaşık olarak, ağırlıkları 100 kg, boyları da 1.4 m. “Evleri” yağmur ormanlarında. Onlar “ormanın çocukları”.

Her yıl yarım milyon ziyaretçi, Paris’in merkezinde ikamet eden bu primatların ayrıntılı bilgilerini veren bir tabelanın önünde dikilir. Görelî olarak küçük bir hayvanat bahçesi olmasına rağmen, omurgasızlardan amfibiyumlara, kuşlardan sürüngenlere, balıktan memelilere, aşağı yukarı 200 türe ait 1.800 hayvanı görme fırsatı sunar. İnsanların çoğunluğu için hayvanat bahçesi, yüksek ihtimalle başka türlü kanlı canlı göremeyecekleri bir dizi egzotik hayvanla karşılaşabilme imkânı anlamını taşır. Televizyonda, bilgisayar ekranında ya da bir kitabın sayfalarında hayvanlara bakmaktan farklı olarak, çevrili olan yerle dışarıda dikilen insan arasında duran tek şey cam ya da parmaklıklar ve hayvanın uzunluğuyla ağırlığı, yaşam çevresiy-le boyu hakkında bilgi sunan tabeladır: Mavi zehirli ok kurbağaları 5 cm uzunluğundadır ve vatanları kuzey Brezilya’nın tropik ormanlarıdır; tek hörgüçlü develer 650 kg ağırlığında olup vatanları Kuzey Afrika’yla Güneydoğu Asya’nın çölleri-dir; kar

leoparı 55 kg gelir, 1.30 m. uzunluğundadır, orta ve güney Asya'nın sıradağlarında yaşar; 30 cm'e 110 gr olan aksolotl*, Meksika'nın Xochimilco Gölü'nü yurt bellemiştir. Ne var ki, aktarılan bütün bu bilgiye ve aradaki mesafenin azlığına rağmen, hayvanat bahçelerinde insanlarla hayvanların karşılaşmaları, çoğunlukla mesafe duygusu ve dikkat dağınıklığıyla maluldür. İçeride papağanlar fazlaca sakin tünemiş haldedir, tilkiler en uzak köşede toplanmış, küçük kara kaplumbağaları da camı tırmalamaktadır. Dışarıda biz bakış atar, işaret eder, çevrenmiş bir alandan diğerine birbirimize sürtünerek hızla hareket ederiz. Orangutanlar bize arkalarını döner, biz de onlara...

1793'te kurulmuş olan Ménagerie du Jardin des Plantes dünyanın en eski halka açık hayvanat bahçesidir. Fransız Devrimi sırasında, aristokrasinin tekelinde olagelmış özel egzotik hayvan koleksiyonlarına karşı bir muhalefet yeşermeye başlar. Hayvanların türlü çeşit özel koleksiyonlarda sergilenmesi, gösteri ve sirkleri dolaşmaları –bugüne değin birçoğu varlığını devam ettirse de– meşruiyetini kaybeder; bunların yerine, herkeşe açık, ücretsiz hayvanat bahçeleri anlayışı doğar. Yazar ve bitki-bilimci Saint-Pierreli Jacques-Henri Bernardin için bu gelişme, bilim insanları için hayvanların davranışlarını canlı canlı gözlemleyip onlar hakkında bilgi sahibi olma fırsatıyken; başkaları için egzotik canlıları evcilleştirme şansı, halkı eğitime fırsatı ya da ekonomik getiri sağlama aracıdır (Baratay ve Haradouin-Fugier 2003: 75). Egzotik hayvanların tutsaklığı, bundan böyle, seçkin bireylerin konumunu değil, sömürgeci kudretlerini sergileme arayışındaki şehir ve ulusları güçlendirmeye hizmet edecektir (Ritvo 1987: 232; Berger 2009: 31). Paris'teki başarının da etkisiyle, 19. yüzyıl boyunca Londra'dan Dublin'e, Amsterdam'dan Kopenhag'a, Berlin'den Brüksel'e büyük şehirlerde hayvanat bahçeleri kurulmaya başlar. Giriş ücretleri artar. Avrupa'da, 20. yüzyılın başında elli olan büyük hayvanat bahçelerinin sayısı, yüzyıl sonunda 300'ü geçecektir (çok daha fazla sayıdaki küçük hayvanat bahçeleri de hesaba katıldığında bu sayı çok daha yükseğe fırlar). Bu büyük hayvanat bahçele-

(*) Bir tür semender – ç.n.

ri her yıl tahmini olarak 150 milyon ziyaretçiye ev sahipliği yapar (Baratay ve Hardouin-Fugier 2003: 230; 203). İrili ufaklı bu hayvanat bahçelerinin sayısındaki artış, başka kıtalarda da tekrarlanır. Günümüzde dünyada 10.000 civarında hayvanat bahçesi var ve her yıl tahmini olarak 700 milyon ziyaretçiyi çekiyorlar. Özel koleksiyonlardan halka açık hayvanat bahçelerine doğru yaşanan bu değişimle beraber, söz konusu mekânların amacı ve kapsamı da değişti. Tutsak hayvanların sınırlı yaşam süresi beklentisi, yüksek ölüm oranları, koşulların hayvanların davranışlarında değişiklik yarattığı fikri ve tekil hayvanları çalışmanın bütün bir türü doğru biçimde temsil edemeyeceği düşüncesi, bu mekânlara dönük bilimsel hevesi yavaş yavaş kırdı. Buraların, soy tükenmesi tehdidi altında olan türlerin korunmasına destek sağlayacağı ve hayvanların yeniden ait oldukları yaşam alanlarına döndürülecekleri fikri de genel olarak düşünlenden çok daha düşük bir başarı düzeyini yakaladı (Jamieson 2006: 139-140). Bu gibi bilimsel hedeflerde uğranan hayal kırıklığıyla beraber hayvanat bahçeleri, odaklarını halk eğitimi ve eğlencesine çevirdiler (Baratay ve Hardouin-Fugier 2003: 123; 131; 146).

Ne var ki, eğitim ve eğlence arayanlar için de hayvanat bahçelerinin hayal kırıklığı yarattığı yönünde bir kanı var. Kafeslerinin dışında sergilenen rakamlar ve veriler aracılığıyla hayvanlar hakkında ne öğreniyoruz? Hayvanat bahçesi ziyaretçileri her bir kapalı bölme önünde ortalama olarak otuz saniye ile iki dakika kadar kalıyorlar (Mullan ve Marvin 1999: 133; DeMello 2012: 111), bu kapalı bölmelerin yanındaki tabela ve etiketler büyük ölçüde okunmuyor (DeMello 2012: 109-110) ve hayvanat bahçesine gidenler, hayvanlar hakkında, hiç gitmeyenlerle benzer önyargıları sık sık sergiliyorlar (Jamieson 2006: s. 135). Hayvanat bahçesine yapılan ziyaretlerden gerçekten ne kadar zevk alıyoruz? *Guardian* yakın zamanlarda, yaz mevsiminde cuma geceleri 8-10 saatleri arasında yapılan ve web sayfasında “Londra’nın En Vahşi Gece Gezmesi!” olarak tanımlanan “Geç Saatlerde Hayvanat Bahçesi” sırasında, “alkolün sebebiyet verdiği olaylar” dolayısıyla, Londra Hayvanat Bahçesi’nin

soruşturma altında olduğuna dair bir haber yaptı. “Bir ayının bir kaplanın üzerine fırlatılması, sarhoş bir kadının –habere göre– bir aslanın bölmesine girmeye çalışması ve bir adamın sonyunarak penguin havuzuna girme girişiminde bulunması” gibi örnekleri içeren bu olaylar (Vaughan 2014) hayvanat bahçesi ziyaretlerinin davranışları için norm olmayabilir; ama hikâye, eğlendirme dürtüsünün hayvanların hayatları ve çıkarlarından soyutlanabileceği düzeye dair bilhassa tedirgin edici bir örnek sunuyor. Hayvanat bahçelerine yapılan daha akli başında gündelik ziyaretler de çoğunlukla, John Berger’in ezber bozan denemesi *Hayvanlara Niçin Bakarız*’da tarif ettiği fenomen olan, sessiz sedasız bir hayal kırıklığı duygusuyla sonuçlanır:

Hayvanlar nadiren yetişkinlerin anılarıyla uyumludur ve çocuklara da pek çoğunlukla, beklenmedik biçimde uyuşuk ve sıkıcı görünürler. (Hayvanat bahçesinde hayvanların bağırtıları kadar sık duyulan, çocukların ağlamaları ve çığlıklarıdır: Nerede? Neden hareket etmiyor? Ölmüş mü?) Ve böylece, çoğu ziyaretçinin hissettiği ama her zaman ifade etmediği soru özetlenebilir: Neden bu hayvanlar benim varsayımdan daha azı? ... Ziyaretçiler hayvanat bahçesini hayvanlara bakmak için ziyaret ederler. Bir sanat galerisini ziyaret eden ve bir tablonun önünde duran, sonra bir diğerine ya da bir diğerinden sonrakine ilerleyen insanlardan farksız biçimde, kafesten kafese ilerlerler. Ne var ki hayvanat bahçesinde görüntü her zaman yanlıştır. Odak dışına kaymış bir imaj gibi. Buna öylesine alışılmıştır ki, artık fark edilmez bile (2009: 33).

Berger, hayvanat bahçelerinde, sadece hayvanlarla karşılaşma biçimimizi değil aynı zamanda ne tür hayvanlarla karşılaştığımıza dair önemli bir soruyu da gündeme getirir. Zira “bu hayvanlara nasıl bakıyor olursanız olun, hayvan ister parmaklıkların tam karşısında dursun ister sizden bir adımdan daha az mesafede olsun, isterse insanların olduğu yere, dışarı doğru bakıyor olsun, *mutlak olarak marjinal kılınmış bir şeye bakıyorsunuzdur* ve ne kadar yoğunlaşırsanız yoğunlaşın, bu onu merkezlemeye asla yetmeyecektir” (s. 34). Hayvanat bahçelerinin

sadece bilimsel faziletleri değil, aynı zamanda hayvanları eğitim ve eğlence amaçlarıyla tutmanın faydaları da abartılmıştır.

Halka açık hayvanat bahçelerinin ortaya çıkışının hem insanların hayvanlara duyduğu ilgiyi hem de hayvan sömürüsünü karakterize etmesinden bir paradoks doğar. Jacques Derrida, bu gibi hayvanat bahçeleri aynı zamanda sorunlu iktidar yapıları üzerinde temellenmeye devam ederken, nasıl olup da “Jardin des Plantes’a hayran” kalabildiği (2009: 275) üzerine düşündüğü *The Beast and the Sovereign*’de [Hayvan ve Egemen] bunun bir açıklamasını getirir:

lüks ve faydasız harcamalardan, tüketilen hayvanlardan yararlı hayvanlara, canlı ve kârlı bir hayvanat bahçesine geçiş yapılr: bilgi için faydalı ama aynı zamanda ekonomi için ... kârlı ... hayvanat bahçesinin, hayvan-bilimsel [zoolojik] bahçenin ve genel olarak hayvan-biliminin bu reformunda –... sirklerin ve özel evlerin reformundan bahsetmeye gerek bile yok–, ... hükmedici ve egemen iktidarın; evcilleştirme, hayvan kuramı eğitimi, hayvan yetiştiriciliği ... (yakalama, avlama, yetiştirme, ticaret ve kapatma yoluyla) hayvanlara sahip olunması, temellük edilmesi ve mülkiyete geçirilmesi ve bunun gibi birçok yöntemini [görürüz] (s. 283).

Özel koleksiyondan halka açık hayvanat bahçesine geçiş, hayvan sömürüsüne dikkat çekmede başarısız kalmıştır, çünkü ikincisinin “gerçekliği”, “modelin yapıbozumu” olmaksızın “ortadan kaldırılmıştır”. Derrida bu modeli “otopsik” olarak adlandırır: Bu modelde insan-olmayan hayatlar nötraliğe edilip nesneleştirilir, hayvanlar “yaşamdan arındırılır”; model, “kapatma, hareket serbestisinden ve dolayısıyla özgürlükten, güçten, görme ve bilme gücünden, belli sınırların ötesine sahip olabilme yetisinden ve dolayısıyla egemenlikten yoksun bırakma”ya dayalıdır (s. 296; 300). Derrida’nın hayvanlık durumuna uzun soluklu ilgisi ve özellikle *The Animal That Therefore I Am* [Hayvan Dolayısıyla Ben] * gibi daha sonraki çalış-

(*) Elçin Gen’in Türkçe ifadesi için önerdiği iki alternatif: “O Hayvan [Var] Öyleyse Varım” veya “Öyleyse Olduğum Hayvan”. Bkz: “Hayvanlara Karşı Suç”, E-

malarıyla *The Beast and the Sovereign*'in her iki cildi, bu iktidar ilişkilerini yapıbozuma uğratmanın, kuramsal modellerimizde esaslı bir dönüşümü zorunlu kılan bir iş olduğunu zengin örneklerle gösterir. Hayvan koleksiyonunun özel alandan kamusal alana “devrimsel” geçişi, hayvanların daha iyi muamele görmesi yönünde bir değişim yaratmamış ya da insanla hayvan arasındaki varsayılan ayrıma dair bir itirazı beraberinde getirmemiştir, çünkü bu geçişe, bir *düşüncede* devrim yeteri ölçüde eşlik etmemiştir.

Hayvan Kuramı, özel olarak hayvanat bahçeleri hakkında bir kitap olmaktan ziyade, düşünce dünyamızda birçok hayvanla yaşadığımız karşılaşmalara dair bir kitap. Hayvanat bahçesi ziyaretleri, modern dünyada hayvanlarla karşılaşma biçimlerimize ve bu gibi karşılaşmalar sırasında ne düşünüp ne düşünmediğimize dair önemli soruları beraberinde getirdiği için anlamlı. Zira insanlarla hayvanlar arasında –hayvanat bahçesinde olsun, gündelik deneyimlerimizi paylaştığımız evcil hayvanlar ya da masalarımıza gelen etle olsun– insanların sahip olduğu düşünülen türden yeterlilikler ya da değerden hayvanların yoksun olduğuna ilişkin düşüncenin uzun bir tarihi var. İnsanların çoğunluğu hayvanat bahçesinden, insanlarla hayvanlar arasındaki ayrıma dair varsayımları ciddi biçimde değişmeksizin ayrılır. Fakat tür bariyerini esasta yaratan, (bizim) insanlığımız ile (onların) hayvanlığı arasındaki kapatılamaz farktan –bu fark her ne ise– ziyade, bizatihi karşılaşmanın doğasıdır. Hayvanat bahçelerinde, insan olmayan hayvanlarla insan ziyaretçiler arasında duranlar –rakamlar ve veriler, cam duvarlar ve parmaklıklar– bir tarafında insanlar tarafından yakalanmış, kategorize edilmiş ve kafese kapatılmış insan olmayan hayvanların bulunduğu bu gibi türler arası karşılaşmaların asimetrisini sembolik ve maddi olarak işaretler. Hayvanları ve hayvanlık durumunu kuramsallaştırma girişimlerine dönecek olursak, bu kitap, bu apaçık bölünmenin arasında olanı araştırmaktadır. Hayvanlarla hayatın içindeki karşılaşmalarımızı daha iyi anlayabilmek için

Skop, 23 Eylül 2015; <http://www.e-skop.com/skopbulten/pasajlar-hayvanlara-karsi-suc/2623>. Erişim tarihi: 14 Haziran 2018 – ç.n.

düşünce dünyamızda hayvanlarla karşılaşmalarımızın asimetrik doğasını daha iyi kavramayı amaçlamaktadır.

Bir antroposantrizm tarihi mi? Antikite ve Aydınlanma

Batı felsefesinin tarihi, hayvanların kapasitelerinin ne olduğu, onlara nasıl muamelede bulunulabileceği ve genel olarak insandan (ya da daha açık olmak gerekirse, “erkek”ten) daha aşağıda varsayılan konumlarına dair düşünüşte başat bir etki de bulunmuş olan antroposantrik (insan-merkezli) düşünme biçiminde hayvanların esaretine dair çok sayıda örnek sunar. Bu kitabın ele aldığı çeşitli düşünürlerin devraldığı felsefi mirası anlayabilmek için, hayvanların ve hayvanlık durumunun kuramsallaştırılmasının gelişiminde çok büyük ölçüde önemli iki döneme dönüp yeniden bakmak gerekir: Klasik felsefecilerin hayvan hayatını sistematik olarak ilk defa ele almaya başladıkları Eski Yunan ile Aydınlanma’yı etkilemiş olan bir dizi felsefecinin insanın doğadaki konumunu kavrama gayretlerinde yüzlerini gelenek ve inançtan bilim ve akla döndükleri 17. yüzyıl Avrupası. Bu iki dönem; sadece insan dışı hayatın kavramsallaştırılma ve ele alınma yöntemini biçimlendirmede büyük ölçüde etki sahibi olacak antroposantrik varsayımları teşhir ettiklerinden dolayı değil, insanlık durumunu merkeze almayan bir düşünüş imkânına dair bir açıklık sağlayan marjinalize edilmiş sesleri içinde barındırdıklarından dolayı da hayati öneme sahip. Antroposantrik düşüncenin tarihi içinde, hayvanlar ve hayvanlık durumuna daha az antroposantrik ya da hatta antroposantrik *olmayan* yaklaşımların alternatif tarihine dair tohumlar da mevcut.

Zihinler ve makinalar

Aristoteles (MÖ 384-322) *Politika*’da, çokça referansta bulunan, “erkeğin” diğer hayvanlardan “doğası gereği politik bir hayvan” olduğu için ayrıldığı (1995: 10) önermesini ortaya ko-

yar. Aristoteles'in bununla kastettiği, erkeğin, dil, mantık ve ahlâki uslamlama kapasitesiyle erkek olmayan dünyadan ayrıldığı *polis* ya da “şehir-devleti”nde doğal gelişimine kavuştuğudur. Muhakkak, başka bazı hayvanlar da kendi ortak toplumlarını oluşturabilirler, fakat erkek

arılar ya da diğer sosyal hayvanlardan daha üstün bir derecededir ... hayvanlardan sadece erkek dil ayrıcalığıyla donatılmıştır. Sadece ses çıkarmak haz ve acıyı ifade etmeye yarar, dolayısıyla genel olarak bütün hayvanlara ait bir yetenektir: Doğaları, haz ve acı algısına sahip olabilecekleri ve bu algıyı birbirlerine belli edebilecekleri bir noktaya kavuşmalarını mümkün kılar. Fakat dildir ki neyin üstün neyin tam tersi olduğunu beyan etmeye yarar ve bu, diğer hayvanlarla karşılaştırıldığında erkeğin ayırt edici özelliğidir: Sadece o iyi-kötü, adil-adil olmayan ve benzer başka niteliklere dair bir algıya sahiptir. Erkek, bu niteliklerde birleşerek bir aile ve bir şehir kurar (s. 11).

Dil, mantık ve ahlâki uslamlama, erkeği haz ve acı deneyiminin ötesine yükseltir. Bunun için Aristoteles, erkekle hayvan arasında, zekânın bedensel kapasitelerden daha önemli olduğu doğal bir hiyerarşik ilişki görmektedir: “Doğallıkla yöneten öge ile doğallıkla yönetilen öge arasında, her ikisinin de korunması için, zorunlu olarak bir birlik olmalıdır. Bedensel gücü sayesinde fiziksel işleri görme yeteneğine sahip öge, yönetilen ögedir: Doğal olarak, kölelik konumundadır” (s. 8). Hayvanlara doğrudan referansla, aynı ilkenin, “evcil hayvanların vahşi olanlardan daha makul bir doğaya sahip olduğu” durumlar için de geçerli olduğunu ekler: “Bütün bu hayvanların erkek tarafından yönetilmesi onlar için daha iyidir, çünkü böylece korunuyor olmanın faydalarından yararlanırlar.” Aristoteles'in yinelenen “erkek” kullanımı anlamlıdır, çünkü hayvan türleri arasında ve içinde, “erkeğin dişiyle ilişkisi”ni, “doğal olarak üstün olanın aşağıda olanla, yönetenin yönetilenle ilişkisi” olarak görür (s. 16). Hayvanlarla ilgili bakış açısı, onların, kadınlar gibi, erkeklerle hizmet etmek için yaşadığı yönündedir: “Bitkiler hayvanla-

rın, bazı hayvanlar da diğerlerinin faydalanması için vardır” (s. 23). Öyle görünüyor ki antikitede ya erkek olmalı ya da başkasının faydası için var olmalısınız.

Modern Avrupa’da hayvanlar hakkında günümüze değin en etkili olmuş önerme, René Descartes’ın ilk olarak 1637’de yayımlanan ve düşünen insanları otomatikleşmiş hayvanlardan ayıran *Yöntem Üzerine Konuşma*’sına atfedilir. “Düşünüyorum, öyleyse varım”, Kartezyen felsefenin “ilk ilkesi”dir ve buradaki –“bedenden bütünüyle ayrı akıllı” ifade eden– “ben”e erişimi olan yegâne varlık insandır (1968: 53-54). Akıl ve beden, insan ve hayvan arasındaki yarılmaya dair bakış açısını ifade eden ve pek de iyi şöhret sahibi olmayan bir pasajında Descartes,

“bir maymunun ya da başka herhangi bir irrasyonel hayvanın organlarıyla görünümüne sahip olan türde makineler olsaydı, bu hayvanlarla tam olarak aynı doğada olmadıklarını ayırt etmemizin bir yolu olmayacaktı,” diye yazar. Bunun yerine, ahlâken mümkün olduğu ölçüde, bizim bedenlerimize benzeyen ve davranışlarımızı taklit eden makineler olsaydı, yine de bunların gerçek insanlar olmadıklarını ayırt edebilmemizin iki kati yolu olacaktı. Bunlardan ilki; bizim, düşüncelerimizi başkalarına ifade etmede kullandığımızı benzer biçimde, sözcükler ya da başka işaretleri hiçbir zaman kullanamayacak olmalarıdır. ... İkincisi, bazı şeyleri bizim kadar hatta belki bizden daha iyi yapabilseler bile, başka şeylerde hiç şüphesiz hata yapacaklardır. Fark edilecektir ki, bilgi vasıtasıyla değil, basitçe organlarının istidatları doğrultusunda hareket ediyorlar: Zira mantık her durumda kişiye hizmet eden evrensel bir aygıtken, bu organların, her bir özel fiil için özel bir istidada gereksinimi vardır; dolayısıyla, mesele o ki, bir makinede –mantığımızın bizim için mümkün kıldığı gibi– hayatın her hadisesine karşılık vermeye yetecek ölçüde farklı organ bulunması ahlâken olanaklı değildir (s. 73-74).

Aristoteles gibi burada da vurgunun, “ussal-olmayan hayvan” karşısında, dil ve bilgiye erişimi olan ussal “insanlar” üzerinde olduğunu görürüz. Descartes, bütün hayvanları, “en akıl-